

Азаров Юрій Іванович – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ;

Вакулік Ольга Анатоліївна – ад'юнкт кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ

ДІЯЛЬНІСТЬ СЛІДЧОГО НА СТАДІЇ ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ ЯК ЗМІСТ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ

Розглянуто діяльність слідчого на стадії порушення кримінальної справи як зміст процесуальної функції.

Ключові слова: функції; слідчий; стадія порушення кримінальної справи; кримінальний процес.

Рассмотрена деятельность следователя в стадии возбуждения уголовного дела как содержание процессуальной функции.

Ключевые слова: функции; следователь; стадия возбуждения уголовного дела; уголовный процесс.

The contents of procedural function of the investigator's activity at the stage of criminal cause initiating are researched.

Keywords: function; investigator; stage of institution of criminal case; criminal process.

Сучасні умови протидії злочинності вимагають від слідчого високої майстерності, що зумовлено низкою чинників. По-перше, зростає рівень професіоналізму злочинів, посилюються організаційні засади підготовки, учинення та приховування злочинів, по-друге, існує проблема небажання громадян брати участь у розслідуванні, що призводить до змін або відмови в суді від раніше наданих показань свідків і потерпілих. По-третє, слід визнати, що нерозв'язаними лишаються проблеми організаційного, кадрового, матеріально-технічного характеру в системі органів досудового слідства.

Викладене зумовлює необхідність удосконалення діяльності слідчого щодо збирання, перевірки, оцінювання та використання первинної інформації, одержаної з визначених законом джерел, починаючи зі стадії порушення кримінальної справи.

Окреслена проблема є, на нашу думку, досить багатоаспектною з-поміж інших. Особливої уваги варті окремі напрями діяльності слідчого в межах її здійснення, шляхом прийняття заяв і повідомлень про злочини та забезпечення належного порядку їх розгляду.

Видається доцільним розглянути окремі аспекти змісту діяльності слідчого на стадії порушення кримінальної справи крізь призму реалізації виконуваної ним процесуальної функції.

Поняття “функція” тлумачать по різному, залежно від джерела. Так, С. І. Ожегов функції розуміє як “обов’язки”, “коло діяльності” [1]. Словник іншомовних слів сутність функції (від лат. *functio*) визначає як “діяльність, робота, призначення” [2].

У юридичній літературі є різні погляди на визначення поняття кримінально-процесуальні функції та їх місце у структурі процесуальної діяльності слідчого.

Вагомий внесок у дослідження цих проблем зробили відомі вчені-процесуалісти: В. Григор’єв [3], Г. Гуляєв [4], В. Даєв [5], Л. Давиденко, В. Куц [6], А. Кузьмін [7], О. Ларін [8], Л. Маріупольський [9], В. Нажимов [10], Р. Рахунов [11], Р. Савонюк [12], М. Якуб [13] та ін.

Незважаючи на посилену увагу до проблем, пов’язаних з кримінально-процесуальними функціями, слід визнати, що не всі науковці є одностайними в питаннях щодо їх змісту, місця в системі процесуальних правовідносин, суб’єктів і механізму реалізації.

За радянських часів домінували два погляди на зміст поняття кримінально-процесуальної функції [6, с. 64–73] та їх види. Перший з них полягав у тому, що функцію визнавали і втілювали в окремих видах, окремих напрямках кримінально-процесуальної діяльності [14, с. 18], вона відрізнялася за своєю спрямованістю та найближчою метою, на досягнення якої спрямовано цей вид діяльності [10, с. 73], навколо яких будувалася діяльність усіх учасників кримінального судочинства [9, с. 52]. На думку О. М. Ларіна, функція – це не окрема дія, а власне діяльність, тобто сукупність дій і рішень, об’єднаних єдиною метою [12, с. 5].

Водночас чинне кримінально-процесуальне законодавство України визнає існування трьох процесуальних функцій: обвинувачення, захисту та вирішення справи. Законодавець визначає як порядок їх реалізації, так і коло суб’єктів, на яких покладено здійснення означених процесуальних функцій.

Відповідно до ч. 2 ст. 16-1 Кримінально-процесуального кодексу України, під час розгляду справи в суді функції обвинувачення, захисту та вирішення справи не можна покладати на один і той самий орган чи на одну й ту саму особу.

Державне обвинувачення здійснює прокурор. У випадках, передбачених КПК України, обвинувачення здійснює потерпілий або його представник (ч. 3 ст. 16-1 КПК України). Захист підсудного

здійснює сам підсудний, його захисник або законний представник (ч. 4 ст. 16-1 КПК України), а згідно з ч. 5 ст. 16-1 КПК України прокурор, підсудний, його захисник чи законний представник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники беруть участь у судовому засіданні як сторони та користуються рівними правами й свободою в наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом.

Суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків і здійснення наданих їм прав (ч. 6 ст. 16-1 КПК України), функцію розгляду справи покладено на суд (ч. 7 ст. 16-1 КПК України).

Аналізуючи систему визначених у законі кримінально-процесуальних функцій, зазначимо, що законодавець обмежився їх існуванням та суб'єктами, що здійснюють ці функції, й умовами реалізації виключно в межах стадії судового розгляду кримінальної справи. Точкою "запуску" механізму реалізації процесуальних функцій є власне розгляд справ у судах, і цей "запуск" здійснюють лише ті учасники, коло яких визначено у ст. 16-1 КПК України, які є представниками сторін, що й забезпечує реалізацію принципу змагальності та диспозитивності у кримінальному судочинстві.

Протидія злочинності реалізується, зокрема, через обов'язок порушити кримінальну справу і розкрити злочин. Це забезпечується шляхом покладання на суд, прокурора, слідчого й орган дізнання обов'язку в межах своєї компетенції порушити кримінальну справу в кожному випадку виявлення ознак злочину, ужити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, і до їх покарання (ст. 4 КПК України).

Отже, реалізація визначених законом процесуальних функцій, на нашу думку, не повинна обмежуватися лише стадією судового розгляду справи. Механізм реалізації процесуальних функцій починається з першої стадії кримінального процесу – порушення кримінальної справи.

Ми підтримуємо думку А. П. Гуляєва про те, що "концепція трьох функцій має недоліки: вона залишає за межами процесуальних функцій слідчого не тільки його діяльність із дослідження обставин справи, а й таку, що пов'язана з розглядом заяв і повідомлень про злочин..." [4, с. 17].

Аналіз позицій, викладених у роботах Р. Д. Рахунова [11, с. 47–48], В. Григор'єва, Г. Кузьміна [15, с. 54], Л. Давиденка, В. Куца [6, с. 66], та власний досвід роботи авторів у слідчих підрозділах органів внутрішніх справ дає підстави стверджувати, що зміст процесуальної діяльності суб'єктів кримінального процесу, передусім тих, на які покладено обов'язок провадження, починаючи з обов'язковості прийняття заяв і повідомлень про

злочини та забезпечення порядку їх розгляду, не обмежується лише трьома визначеними законодавцем функціями.

Безумовно, слідчий як суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності є носієм певних процесуальних функцій з моменту виникнення власне процесуальних правовідносин, тобто після прийняття компетентним органом заяв і повідомлень про вчинені або підготовлювані злочини та їх офіційної реєстрації у відповідних облікових документах.

Слушною є пропозиція відомого вченого-процесуаліста В. С. Зеленецького щодо поділу процесуальних функцій на дві групи – загальні та приватні. Перші реалізують у кримінальному процесі загалом, а другі – в одній або декількох стадіях кримінального процесу [7, с. 57].

Дослідники Л. Давиденко та В. Куц стверджують, що функції кримінального процесу обов'язково підлягають відмежуванню від кожного суб'єкта цієї діяльності. Перші визначають тип (модель) кримінального процесу, а другі – роль та обов'язки кожного учасника кримінального судочинства [6, с. 66].

Отже, структура діяльності слідчого на стадії порушення кримінальної справи, а по суті – на стадії вирішення питання про порушення кримінальної справи, тісно пов'язана й обумовлена його процесуальною функцією, що впливає з кола завдань, виконання яких покладено на першу стадію кримінального процесу.

Структурно діяльність слідчого в межах стадії порушення кримінальної справи складається з прийняття, реєстрації, розгляду та вирішення заяв і повідомлень про вчинені або підготовлювані злочини, зокрема, і в справах, які не підлягають їх відданню. Необхідно з'ясувати, чи є кожний окремий структурний елемент самостійним напрямом діяльності слідчого.

Так, згідно зі ст. 2 КПК України, завданнями кримінального судочинства є охорона прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які беруть у ньому участь, а також швидке й повне розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону, щоб кожного, хто вчинив злочин, було притягнуто до відповідальності і жодного невинного не було покарано.

Окреслені завдання виконують шляхом процесуальної діяльності слідчого, регламентованої чинним КПК України, змістом якої є обов'язок слідчого порушити кримінальну справу та розкрити злочин у кожному випадку виявлення ознак злочину, ужити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у вчиненні злочину, і їх покарання (ст. 4 КПК України). Реалізацію зазначених вимог забезпечує система джерел первинної інформації, які Закон визначає як приводи до порушення кримінальної справи (ч. 1 ст. 94 КПК України), та за умови, коли є достатньо даних, що вказують на наявність ознак злочину (ч. 2 ст. 94 КПК України).

Виконання загальних завдань кримінального судочинства і тих, що зумовлені необхідністю прийняття одного з підсумкових процесуальних рішень унаслідок розгляду заяв і повідомлень про вчинені або підготовлювані злочини, слідчий забезпечує системою процесуальних дій і заходів, визначених чинним КПК України (ст. 97).

Не можна погодитися з думкою А. П. Гуляєва, що "розгляд заяв та повідомлень про злочини" є процесуальною функцією слідчого на стадії порушення кримінальної справи. Виконуючи комплекс процесуальних дій, пов'язаних з необхідністю перевірити заяву або повідомлення про злочин до порушення кримінальної справи, слідчий має дійти обґрунтованого висновку та прийняти одне з таких рішень:

- 1) порушити кримінальну справу;
- 2) відмовити в порушенні кримінальної справи;
- 3) направити заяву або повідомлення за належністю (ч. 2 ст. 97 КПК України).

За змістом і суттю така діяльність слідчого є функцією кримінального переслідування. Саме цей напрям діяльності слідчого визначає її зміст і можливе кінцеве процесуальне рішення стадії.

На наш погляд, змістом здійснюваної слідчим функції кримінального переслідування на стадії порушення кримінальної справи є обумовлена завданнями кримінального судочинства й обов'язком дотримання принципу публічності, регламентована кримінально-процесуальним законом діяльність, пов'язана з прийняттям одного з підсумкових процесуальних рішень, визначених КПК України.

Структурними елементами функції кримінального переслідування є процесуальна діяльність слідчого, яка полягає у визначенні достовірності первинної інформації про злочини, що вчинені або їх готують, що міститься в одному з передбачених законом джерел (приводах), з метою встановлення достатніх даних, які вказують на наявність або відсутність ознак злочину, та прийняття відповідного процесуального рішення.

Водночас зауважимо, що в разі прийняття рішення про порушення кримінальної справи функція кримінального переслідування, здійснювана слідчим, має продовження та найбільше реалізується у стадії досудового розслідування й завершується складанням одного з процесуальних актів, яким закінчується досудове слідство (ст. 212 КПК України).

На нашу думку, доцільно закріпити наявність властивої та фактично виконуваної слідчим функції кримінального переслідування у новому КПК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / Ожегов С. И. – М., 1993.
2. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К., 1974. – 727 с.
3. Гуляев А. П. Следователь в уголовном процессе / Гуляев А. П. – М. : Юрид. лит., 1981. – 132 с.
4. Гуляев А. П. Процессуальные функции следователя : [учеб. пособие] / Гуляев А. П. – М., 1981 г.
5. Даев В. Г. Процессуальные функции и принцип состязательности в уголовном судопроизводстве / В. Г. Даев // Правоведение. – 1974. – № 1. – С. 64–73.
6. Давиденко Л. Процессуальні функції прокурора у кримінальному судочинстві / Л. Давиденко, В. Куц // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 2. – С. 66.
7. Зеленецкий В. С. Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе / Зеленецкий В. С. – Х., 1979. – С. 57.
8. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / Ларин А. М. – М., 1986.
9. Мариупольский Л. А. К вопросу о процессуальных функциях следователя / Л. А. Мариупольский, Г. Р. Гольст // Советское государство и право. – 1963. – № 6.
10. Нажимов В. П. Об уголовно-процессуальных функциях / В. П. Нажимов // Правоведение. – 1973. – № 5. – С. 73.
11. Рахунов Р. Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву / Рахунов Р. Д. – М., 1961.
12. Савонюк Р. Кримінально-процесуальна функція та її зміст у діяльності слідчого / Р. Савонюк // Право України. – 2001. – № 2. – С. 69–73.
13. Якуб М. Л. Понятие процессуальной функции в советском уголовном судопроизводстве / Якуб М. Л. // Правоведение. – 1973. – № 5. – С. 85.
14. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / Строгович М. С. – М., 1968. – 188 с.
15. Григорьев В. Н. Правовые и организационные основы принятия решений в уголовном процессе (досудебные стадии): [моногр.] / В. Н. Григорьев, Г. А. Кузьмин. – М. : Изд-во ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 136 с.